

Nedavno se u BIGZ-ovoj biblioteci EIDOS, u prevodu Vesne Kalibarde, pojavila knjiga nama poznatog italijanskog marksiste Galvanda dela Volpea (1895 — 1968) *Istorija ukusa*. Ova nevelika knjiga prvobitno je bila zamišljena kao opširniji članak *Estetika i poetika*, ali je kasnije koncipirana kao samostalna rasprava, čije izdanje autor nije doživio. Galvano dela Volpe pruža u ovoj raspravi cjelovit »pregled« i produbljenu analizu razvoja »ukusa«, smisla za lijepo i estetsku valorizaciju umjetničkih djela, među kojima se posebno ističu problemi koji se odnose na tragediju, komediju, mizanscen i predstavu uopšte, od Platona i Aristotela do najnovijeg doba, N. Hartmana, K. Stanislavskog i B. Brehta, na primjer.

Spis počinje aktualiziranjem stavova iz Aristotelovog djela *O pjesničkoj umjetnosti (Poetika)*, u kojem Aristotel poeziju (i umjetnost uopšte) određuje kao mimesis (podražavanje), »koja je bila predodređena da izvrši uticaj na zapadnu estetičku kulturu i koja je još uvijek određuje.« (str. 16) S pravom ovo tvrdi dela Volpe, jer nijedna teorija umjetnosti, niti estetička koncepcija, poslije Aristotela nije mogla zaobići njegovo učenje. Na primjeru Aristotela sprovodi dela Volpe razliku između pjesničkog (umjetničkog) i istoriografskog (naučnog) djela. Aristotel smatra da je pjesništvo više filofska stvar i uzvišenije od istoriografije, jer ono prikazuje više ono što je opšte, a istoriografija ono što je pojedinačno. Ova dva pitanja su centralna i oko njih se »vrti« cjelokupno dela Volpeovo nastojanje da pokaže historijski razvitak »ukusa« i reflektiranja o njemu. Dela Volpe je svojim radom nedvosmisleno pokazao da se niti jedno pitanje u sprezi s dramskom umjetnošću, i tragedijom i komedijom, ne može razmatrati ne respektirajući Aristotelove objekcije. Od antičkih autora tu se pominje još Horacije i njegovo djelo *Arte poetica*, koje je značajno i zaslužno, pored ostalog, za popularizaciju Aristotelove estetike.

Po dela Volpeovom mišljenju, srednjovjekovna pojava značajna za istoriju ukusa, i, stoga, estetiku ili poetiku drame, jeste »sveto prikazivanje«. Tu se, zapravo, radi o jednoj vrsti »scenske rapsodije liturgijskog ili istorijsko-sakralnog sadržaja.« (str. 37) Međutim, ovu estetiku s izrazitim intelektualizmom, u kojem su dominantne estetičke kategorije simbolizam i alegorizam i imaju prevashodno crkvenu vrijednost, dela Volpe dublje ne analizira i ne elaborira. On je daleko veću pažnju posvetio pitanju ukusa u vremenu kad se javlja ponovni interes za Aristotela i njegovu *Poetiku*, dakle u vrijeme renesanse. Među mnogim autorima, značajnim interpretatorima Aristotelovog djela (*Poetike*), autor *Istorije ukusa* posebno ističe Kastelvetra, jer Kastelvetro se ne li bi da kritikuje i samog Aristotela. U tom smislu dela Volpe navodi Kastelvetrovu tvrdnju iz koje se vidi da on osporava Aristotelov stav da je zadovoljstvo prilikom čitanja tragedije jednako zadovoljstvu pri gledanju i slušanju tragedije na sceni. Sljedeći problemi koje dela Volpe tematizira i osvetljava su: commedia dell'arte, Boalov klasičistički ukus, te teorijsko i umjetničko djelo Didroa, Lesinga, Getea, braće Slegel, Kanta, Šilera, Novalisa, Šelinga i mnogih drugih. Izlaganje Hegelovog učenja pokazuje, najeklektantnije, sve manjkavosti djela ove vrste — pregleda, jer simplifikiranje Hegelovog učenja daje tom učenju drukčiju konotaciju, ponajčešće negativnu.

»Nakon Hegela, nakon Geteovog doba, dolazi do vladavine epigona, njihovih škola i grupa koje se smenjuju, sukobljavaju, spajaju — epigona romantizma i racionalizma u svim zemljama.« (str. 104) Ovakav stav se ne odnosi, djelomično, na imena Ipolita Tena i Benedeta Kročea, koji se uzdižu iznad dekadence. »Hegelovcu« Kročeu dela Volpe spocitava pripadnost njemačkom idealizmu, koja ga je dovela do određenja umjetnosti kao »nepromišljene intuicije bića«. No, eklektizam je Kročea »zaveo« u romantičarsko shvaćanje umjetnosti, a potom i u estetički fenomenalizam, zbog čega je njegova misao danas sve manje djelotvorna. Poslednji pasazi ove knjige u znaku su konstatacije: »Situaciju u savremenoj estetici karakteriše mnoštvo interesovanja za raznovrsnost i različitost svojstvene izražajnim sredstvima, a zatim procvat poetike muzike, figurativnih umjetnosti, književnosti i pozorišta.« (str. 122) Dela Volpe veliku pažnju posvećuje Bertoldu Brehtu i njegovom epsko-društvenom i dijalektičkom pozorištu, misleći da se s Brehtovom dramskom poetikom završava borba između estetike stvaralačkog raptusa (Platon, Plotin, romantizam i moderni idealizam) i estetike vjerovatnog, racionalnog (Aristotel, Horacije, Kastelvetro, Lesing, Gete itd.).

Jedna od većih i uočljivijih slabosti dela Volpeove knjige je stavljanje »ad acta« goleme estetičke literature koju, školski rečeno, »upisujemo« u marksističku provinijenciju. Tako su »zabavljena« djela Lukača, Bloha, Adorna, Lefebra itd. S druge strane, deficijentnost je ove studije i u tome što je njen autor bio previše ambiciozan pominjući mnoga imena, ali malo govoreći o njima. *Istoriju ukusa* preporučujemo čitaocima, jer ih neće zamoriti, a pružice im dosta korisnih informacija.

Ko sam i koliko postojim pitanje je koje podrija i koje ponavljanjem Radak ublažava, bojeći pesmu nekom lažnom nezainteresovanošću za život u koji je utkan, i iz kojega uz krv pokušava da se iščupa, da o njemu misli iz nekog drugog ugla. Igrajući se jezikom koji ga umara, odnosno ravnajući se prema jeziku koji se igra njim i s njim u traženju izraza (izlaza), ostavlja nam taj ton lažne nezainteresovanosti, odnosno obojenosti (ponavljanjem) jednog drukčijeg poimanja i primanja sveta čiji on sudeonik nije. Paradoksalno, na izgled. On život prima daleko teže da bi bez žrtve mogao učestvovati u njemu. Kada kažem da on nije sudeonik u svome životu, ne mislim ništa drugo nego li na problem određenosti čovekova života, gde, ako je sve određeno unapred (a ovde to jeste), čovek nužno živi neki tuđ život. I šta mu ostaje. Da zaboravlja, da se opusti u kupatilu i da ništa drugo ne želi do toga da se bori za na izgled najjednostavnije — uživati u svome telu. On je odan svome srcu u nekom biološkom smislu, on demistifikuje srce kao početak nekog emotivnog subdinskog člana ljudskog života. On je za srce kao motor koji pomera, nosi, održava u ovom i svakom životu. Njemu takav život nedostaje: »nepotrebno čitati/nepotrebnost je čitati/pesme/čitati.«

Najčešće upotrebljeno u epskom izlaganju kao jedan od elemenata retardacije, ponavljanje kod Radaka nije svedeno samo na tu ulogu. Ponavljanje kao osoben artizam i ponavljanje kao mogućnost dijaloga, gde se suprotstavlja ili ponovo ispituje rečeno, i ponavljanje kao odjek rečenog, odjek gde odjekuje ne očekivano iz pesme, u dosluhu ponovo s artizmom, i tako okrug. Ponavljanje koje poništava samo sebe: ponavljanjem starog stvaruje novo značenje. Ponavljanje i kao svest o tekstu, gde autor na povlašćenim mestima u pesmi (početak i kraj) vodi računa o onome što je okvir teksta i iz toga se, između ostalog, rada jedna osobenost ove poezije. Naime, ovo su pesme koje me pokreću, ne pomeraju ono što je iskustvo u meni (bit pojedinca), već deluju drukčije: prikovan za tekst pesme, ne odvajam se nijednom asocijacijom, nijednog trenutka od pesme, već ravan s onima iz pesme učestvujem u događaju. Sedim u »Šeherezadi«, čistim jabuku, mislim o šljunku...

Ovde se nužno nameće i problem događajnog i doživljajnog. Dolazi do izjednačenja (spoljašnjeg) događajnog i (unutrašnjeg) doživljajnog, doživljeno se iznosi u presnom stanju, u halucinantnom redu i ako se posmatra kao događajno-deluje fantastično.

Međutim, po meni, fantastičnog nema, sve je tu doživljaj. (Fantastično bih posmatrao najpre kao nešto na nivou događajnog.) Sve je tu doživljaj, ali do ostvarenja pesme ne dolazi se asocijativnim putem, prelazom s teme na temu, gde bi sve to, opet, podrazumevalo zahuktali tok, užurbanost. Asocijativnog ovde nema: postoji doživljaj zaustavljen na tren koji se iznosi redom ili bez reda, doživljaj koji sadrži i ono što se moglo dogoditi, i ono što će se dogoditi, i ono što se dogodilo. Otuda lagani tok preslikavanja sa zaustavljanjem slike.

Laza Kostić iz pesme »St Mary« upravlja svojim životom: on zna šta je bilo i šta može biti, on umire upravlja svojim životom kontrolišući svoja »raspoloženja«, kad hoće ljubav — on ima ljubav, kad hoće da je divlja zver — divlja je zver. Biti iznad svoga života, a ne učestvovati u njemu, želja je Laze Kostića i, naravno, napisati, nikako pesmu o ljubavi, nego kritički spis o jabuci »sve to uraditi/i plakati/plakati«. Surova je ironija Radakova, ironija u onom sebe poništavajućem smislu. Sve je tu privid. Laza Kostić je uokviren svojim životom: njegov život je unapred određen (determinisan), i sve što čini je suvišno u nekom krajnjem zbiru koji je jasan, vidljiv, nametnut. (On zna da će biti slavan, ali mu to ne znači ništa u prevladavanju prolaznosti, jer on je za život-tu se dodiruju Laza Kostić i Dušan Radak.) Šta da čini Kostić u takvoj situaciji, jer tek pristajanje na takav život (koji je iznad njega) može da pokrene ono što čoveka diže iznad animalnog /»i tako umiren/on započinje da piše/, i to sudbinsko mirenje je samo po sebi nešto što poništava Lazu Kostića. Demistifikujući pesnika (sve demistifikacije su bolne, sudbinske, unekoliko nas menjaju jedva se obazirući na nas), dakle, demistifikujući pesnika, Radak mistifikuje život, uvodeći »pramenove izvesnosti« /Egerić/ on pomera sigurne slike pomećući i ram tih slika sveta, iznudujući strah pred izvesnim.

VOJIN ĐURETIĆ: »NEDOHVAT«,

»Pobeda«, Titograd, 1979.

Piše: Momir Vojvodić

Iz višeglasja savremenog crnogorskog pjesništva poetski glas Vojina Đuretića (*Zednik* i *Nedohvati*) izdvaja se, pored ostalih osobnosti, lirskom refleksijom, gustinom asocijacija u skoro do kosti ogoljenim iskazima, oslobođenošću od glagoljivog pojanja, prosijanošću stvaralačkog materijala (jer je biserje simbola u njegovim poetskim organizmima pažljivo prosijano na sitnom izbirračkom situ i oslobođeno šumnog pjeska) i melodičnim govorom. Ove osobine Đuretića ispoljile su se u njegovoj prvoj knjizi pjesama *Zednik*, a on ih je u drugoj knjizi *Nedohvat*, koju je objavio nekoliko godina nakon *Zednika*, još strožije procijedio i stro-